

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.37.2.12>

Eric Bergman

„ŽIVJETI I POHAĐATI ŠKOLU U FINSKOJ RAVNO JE DOBITKU NA LUTRIJI“: KRITIČKA NARATOLOGIJA RASE I BJELINE, TRANSNACIONALIZAM I „NE-IMIGRANTSKA KNJIŽEVNOST“ U MOJOJ MAČKI JUGOSLAVIJI PAJTIMA STATOVCIJA*

dr. sc. Eric Bergman, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
ebergman@m.ffzg.hr <https://orcid.org/0000-0003-3313-9095>

izvorni znanstveni rad

UDK 821.511.111.09-31Statovci, P.

rukopis primljen: 25. srpnja 2025; prihvaćen za tisak: 22. prosinca 2025.

Rad kritički propituje kategoriju „imigrantske književnosti“ kako se ona koristi u akademskom i javnom diskursu, predlažući pojam „transnacionalne književnosti“ (Lukić 2014), te, oslanjajući se na kritičku naratologiju rase i bjeline (Critical Race and Whiteness Narratology) i uz analizu koncepta rase u nordijskim zemljama, razvija čitanje romana Moja mačka Jugoslavija (2020) Pajtima Statovcija. Pritom se ističe kako evolucija književne scene u protekla dva desetljeća kontekstualizira svrstavanje Statovcijeva romana u okvir finske, a ne „imigrantske književnosti“ (Nissilä 2017). Unatoč toj promjeni paradigme, kategorija „imigrantske književnosti“ i dalje se koristi, iako su u kritičkoj recepciji višekratno istaknuti njezini konceptualni i interpretativni nedostaci (npr. Gokieli 2017; Löytty 2015; Walkowitz 2010). U radu

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom MOBDOL-2023-08-7243, a u suradnji s projektom financiranim iz programa istraživanja i inovacija Obzor Europa Europske unije u okviru ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava br. 101094658 (CAPONEU Kartografija političkog romana u Europi). Tekst je preveo Marijan Miloš.

se transnacionalna književnost uvodi kao alternativna kategorija za djela koja uključuju dva ili više nacionalnih konteksta. Transnacionalizam kao fenomen „prekoračivanja granica“ preuzima elemente narativa koji nisu nužno izravno povezani s više nacionalnih država, već se raznoliko manifestiraju ovisno o različitim sociokulturnim okolnostima i normama. To uključuje jezike, kulture, etničke pripadnosti, rase i religije, spol i rod itd. Stoga zaokret prema transnacionalnom u književnosti ne poriče i dalje prisutne nacionalne referentne okvire, premda naglašava transnacionalne veze (Pollari et al. 2015). Pritom se rad odmiče od okvira u kojem se imigranti – i njihovi potomci – pozicioniraju kao Drugi, te se približava shvaćanju migracije kao fenomena koji zahvaća brojne aspekte proživljenih iskustava subjekta i koji ih oblikuje, kao i formalne karakteristike teksta te načine njegova čitanja. U radu se tvrdi da se kod pojedinih imigranata pozicioniranih kao Drugi sve razlike u odnosu na dominantne sociokulturne norme mogu promatrati kao stopljene u subjektovoj rasi kroz djelovanje (Moya and Markus 2010). U nordijskom kontekstu rasa se određuje u odnosu na bjelinu, koja funkcionira kao nevidljiva pozadina prema kojoj se ta razlika procjenjuje (Lundström et al. 2024).

Ključne riječi: transnacionalna književnost; „imigrantska književnost“; kritička naratologija rase i bjeline; postjugoslavenska književnost; Pajtim Statovci

1. Uvod

U radu ću ponuditi analizu romana *Moja mačka Jugoslavija* Pajtima Statovcija u kontekstu transnacionalne književnosti kao kategorije koju smatram prikladnijom od pojma „imigrantske književnosti“ za označavanje književnih tekstova koji se bave likovima preseljenima iz jednog nacionalnog i sociokulturnog miljea u drugi – ili onima čiji su roditelji ili daljnji preci to učinili – kao i specifičnim vrstama iskustava, emocija, tjelesnih doživljaja te sociokulturnih i političkih situacija s kojima se susreću, uključujući i djela čiji su autori imigranti (Lukić 2014; usp. Löytty 2015). Nadalje, predlažem primjenu teorijskog okvira kritičke naratologije rase i bjeline kako bih pokazao da se pojmom „imigrant“ ponekad, uz eufemizme i okolišanja, upućuje na procese rasizacije (Loftsdóttir i Jensen 2012; Gullestad 2002), kao i da rasa oblikuje pripovjednu strukturu Statovcijeva romana.¹ Primjerice, pripovjedač romana *Moja mačka Jugoslavija* laže o svojoj prošlosti u razgovoru s rasističkom humanoidnom mačkom, što

¹ O „imigrantskoj književnosti“ kao ne-bijeloj književnosti v. Gokieli 2017: 269.

analiziram kao formalnu reprezentaciju rasijaliziranih hijerarhija moći, između ostaloga na temelju uporabe slobodnog neupravnog govora. U kontekstu kritičke naratologije rase i bjeline, slobodni nepravni govor posebno je relevantan jer omogućuje prikaz internaliziranih hijerarhija moći, ambivalentnosti i konflikta između vlastitog i nametnutog diskursa — upravo ondje gdje se rasijalizacija ne izgovara otvoreno, nego strukturira pripovijedanje.

Nadalje, u analizi se fokusiram na kategoriju „imigranta“ kao na političku (Božić 2021), pravnu i sociokulturnu kategoriju povezanu s rasizacijom, što se u Finskoj, gdje je roman prvi put objavljen, uglavnom ne tematizira ni u popularnim ni u znanstvenim raspravama. Međutim, kako sam roman pokazuje, rasizacija u Finskoj ipak postoji, unatoč praksi izbjegavanja boje (Annamma et al. 2017) u nordijskim društvima općenito (Ulrichsen et al. 2021).

Rasizam unutar zemalja EU može biti usmjeren prema osobama koje ne izgledaju kao lokalno stanovništvo navodno „homogenih“ nacionalnih država (Ball et al. 2022), kao i prema imigrantima čiji se dolazak percipira kao prijetnja tržištu rada (Ball et al. 2022; Craig 2002). Također, može biti potaknut događajima poput tzv. migrantske krize 2015. – 2016., kao i instrumentalizacijom takvih događaja od strane desničarskih stranaka u svrhu zagovaranja rasističkih graničnih režima (Georgi 2019). Svaki od tih razloga funkcionira kao narativ, odnosno priča koja se koristi za promicanje rasističke agende. Ideja „homogene“ europske nacije pritom se pokazuje kao mit (Tervonen 2014); izostanak migracija kao štetan za tržišta rada EU (Angrist i Kugler 2003); a povezivanje tragedije izbjeglica koji bježe od krvavih građanskih ratova s rasom, religijom (islamom) i raznim taktikama prepoznavanja Drugosti radi političke koristi posebno je ironično kada dolazi od europskih političara – aktera ne samo triju najsmrtonosnijih ratova 20. stoljeća (Leitenberg 2006)², nego i masovnih emigracija tijekom 20. stoljeća i ranije. S druge strane, narativi mogu i trebaju biti prostor promicanja snažnog političkog pokreta koji je antirasistički, egalitaristički i utemeljen na ljubavi prema bližnjemu. Protupriča (Delgado i Stefancic 2012) pritom predstavlja moćan način suprotstavljanja rasističkim strukturama i stavovima. Kao što ću pokazati, književni tekstovi poput romana *Moja mačka Jugoslavija* Pajtima Statovcija mogu se razumjeti kao protupriče.

---

² Ruski građanski rat, Prvi i Drugi svjetski rat.

Roman *Moja mačka Jugoslavija* prvi je put objavljen 2014. na finskom, a 2020. i na hrvatskome jeziku. Dobitnik je prestižne finske književne nagrade te je 2018. dramatisiran i postavljen na scenu Finskoga narodnog kazališta u Helsinkiju. I knjiga i predstava postale su kulturni fenomen: plakati koji su oglašavali predstavu doprinijeli su fokusu na roman svojom uočljivošću i prisutnošću, a isto je potaknula i upravo spomenuta nagrada. Jedan je od primjera emisija YLE-a, finskog nacionalnog radija, u kojoj su gostovali teoretičar transnacionalne književnosti Olli Löytty i književna blogerica Koko Hubara, a s kojima je razgovarala Nadja Nowak (2017). Komentatori su istaknuli da roman – shvaćen kao odraz čitalačke publike – donosi prikaz imigrantskog iskustva u Finskoj u odnosu prema bijelim Fincima³ te finskom društvu i kulturi, kao i tematizaciju identifikacije jednog lika kao pripadnika seksualne manjine te borbe žene u patrijarhalnom okruženju. Prema Hubari, protagonisti romana suočavaju se s intersekcionalnom perspektivom suvremenoga života u Finskoj.

U *Mojoj mački Jugoslaviji* izmjenjuje se dvoje pripovjedača: Bekim, glavni lik-pripovjedač, mladić čija je obitelj 1990-ih godina s Kosova doselila u Finsku te njegova majka Emine. Njihove se priče donekle isprepliću, iako se na mnogo načina formalno razlikuju, uključujući vrijeme i mjesto radnje (Emine započinje svoju pripovijest u Jugoslaviji 1980. godine, a Bekim u Helsinkiju 2000-ih), kao i spol, rod, i seksualnost, što utječe na registar, teme i strukturu njihovih pripovijesti. Emine je žena koja je većim dijelom radnje pomirena s tradicionalnim kosovskim brakom, dok je Bekim homoseksualac kojeg je otac traumatizirao i koji ulazi u „romantične“ odnose sa životinjama koje npr. mogu govoriti. Bekimova se psihička stanja kreću od depresije, tjeskobe i izolacije do neke vrste nesavršenog mira, do kojega dolazi obradom traume izazvane zlostavljačkom muškošću njegova oca te ostvarenjem romantične veze s drugim ljudskim bićem. Emine koristi blagodati finske socijalne države – njezina djeca idu u vrtić i školu, što joj ostavlja vremena da se posveti sebi i na kraju se razvodi od Bajrama, Bekimovog oca. Bajram je pritom prikazan kao nasilan i emocionalno zlostavljački lik, tip „apsolutnog gospodara obitelji“, koji po povratku na Kosovo iz Finske, gdje je ostala njegova otuđena obitelj, počinu samoubojstvo.

³ Umjesto 'bijeli Finci,' ova kategorija obično se u finskom javnom diskursu naziva 'Finci iz većinske kulture'. Premda se slažem s razlozima za odabir ovog izraza – tj. da je moguće biti Finac, a pritom ne biti bijel – koristim termin 'bijeli Finac' kako bih eksplicitno ukazao na rasnu podlogu ove distinkcije, koja se obično izostavlja da bi se izbjeglo navođenje boje kože (vidi niže).

2. Ne-imigrantska književnost

U ovome radu tvrdim da kategorija „imigrantska književnost“, kako se koristi u javnom, akademskom i tržišnom diskursu, može biti kontraproduktivna za recepciju književnog djela i autora. „Imigrantska književnost“ s jedne se strane kvalificira kao svojevrsni podžanr koji ponajprije koriste znanstvenici (vidi npr. Walkowitz 2010), dok se s druge strane upotrebljava kao jedna od kategorija u kritici rasizacije i bjeline (vidi npr. Gokieli 2017). Olli Löytty (2015) donosi nijansiranu analizu kategorije „imigrantske književnosti“ na temelju vlastitog iskustva u organizaciji natječaja za autore beletristike imigrantskog porijekla⁴. On se kategorijom „imigrantske književnosti“ služi kao pojmom „pod brisanjem“ (*under erasure*), čime priznaje njezinu problematičnost, ali ističe i njezinu korisnost, budući da imigrantski status autorice često ima važnu ulogu u recepciji njezine književnosti (Löytty 2015, 57). Istodobno tvrdi da lik „imigranta“ u suvremenoj književnosti „simbolizira sve ono uznemirujuće u globalizirajućem svijetu“ (Löytty citira Gebauer i Schwartz Lausten 2010, 1), ali se „često doživljava kao oslobađajući“ zbog migrantskog „hibridnog i ambivalentnog identiteta“ koji oscilira „između jedne i druge nacije, jedne i druge kulture, između jezika, i može rastakati krute binarne suprotnosti između nas i njih, iznutra i izvana“ (Löytty 2015: 53; poziva se na Nilsson 2010, 1; Merolla i Ponzanesi 2005, 4). Međutim, Löytty također ističe da korištenje analitičke kategorije „imigrantske književnosti“ može implicirati nešto novo unutar nacionalnoga književnog konteksta koji se čini homogenim pa tako može postati „prijetnja *nacionalnom poretku stvari*“, unatoč dugoj književnoj povijesti globalnih susreta (ibid.: 55, kurziv u izvorniku). Dok Löytty (ibid.: 53) tvrdi da se „imigrantska književnost“ može shvaćati ne samo kao koncept koji omogućuje novu, postnacionalističku orijentaciju književnosti, već i kao nametljiv, razoran uljez u sustavu klasifikacije koja se temelji na distinktivnim nacionalnim književnostima“, smatram da kategorija „imigrantske književnosti“ implicira proces drugosti upravo unutar nacionalističkog okvira koji učvršćuje, umjesto da dovodi u pitanje, nacionalni poredak stvari.

---

⁴ Merolla i Ponzanesi (2005) klasificiraju ovu književnost kao „migrantsku književnost“. Terminu „migranta“ nedostaju neke od implikacija koje „imigrant“ ima (vidi niže) te ne podrazumijeva nužno hijerarhijsko viđenje imigranta kao „gosta“ iz perspektive nacionalnog stanovništva „koje je vlasnik doma“ (vidi Gullestad 2002; Hogan 2011).

Prvo, pojam „imigrant“ označava „osobu koja dolazi trajno živjeti u stranu zemlju“.⁵ Kategorija „imigrantske književnosti“ stoga u središte stavlja nacionalistički okvir (umjesto da implicira „postnacionalističku orijentaciju“ [Löytty 2015: 53]) kao i stranost subjekta o kojemu je riječ. Kako pokazuje Marianne Gullestad (2002: 50), pojam „imigrant“ nije tek riječ iz rječnika, nego je postao „retorički snažan koncept“ i „stigmatizirajući način označavanja ‘njih’“. Kada čitamo, slušamo ili izgovaramo pojam „imigrant“, u njemu se mogu taložiti slojevi značenja, zbog čega taj pojam može funkcionirati kao „implicitni kod“ koji se dvoznačno proteže između „porijekla iz ‘Trećeg svijeta’, različitih vrijednosti od većine, ‘tamnije puti’, radničke klase (nekvalificiran ili polukvalificiran rad) i rječničke definicije u kojoj su te karakteristike nebitne“ (ibid.). Kategorija „imigrantske književnosti“ može djelovati totalizirajuće, potiskujući druge identitete impliciranjem da imigrant kao „gost“ ne pripada nacionalnoj „obitelji“ (Gullestad 2002: 50; vidi i Hogan 2011). Shvaćen na taj način, taj pojam nije uključiv, nego negativno upućuje na isključivo nacionalno tijelo kojemu imigrant ne pripada. To se ogleđa i u činjenici da „imigrant“ može funkcionirati i kao pogrda (Gullestad 2002: 50) te može biti eksplicitno rasistički naglašavanjem ne-bjeline (Gokieli 2017: 272).

U praksi, crta razgraničenja za uključivanje u „imigrantsku književnost“, za razliku od nacionalne književnosti često ostaje nejasna te može obuhvatiti bilo koga s drugačijim porijeklom, čak i generacijama unatrag, osobito ako su percipirane kao rasno ili kulturno drugačije (vidi Löytty 2015: 59; Gullestad 2002: 51). Govoreći o Statovcijevom romanu, Hanna-Leena Nissilä (2017: 277) ističe: „Velik je problem kod termina imigrantske književnosti što može stvoriti sliku da u Finskoj postoje dvije vrste ljudi: oni koji ovdje žive generacijama i oni koji – čak i iz generacije u generaciju – ostaju imigranti i stoga na neki način izvan finskosti“. Slijedom gore navedenoga, termin „imigrantska književnost“ ponekad se odnosi na označavanje književnosti koja bi se, osim zbog etničke ili djelomične etničke pripadnosti autora, mogla klasificirati kao dio nacionalne književnosti u kojoj je nastala i, kako tvrdim dalje u tekstu, kao transnacionalna književnost. Za pretpostaviti je da i sami autori percipiraju svrstavanje u kategoriju „imigrantskih“ pisaca

⁵ Definicija preuzeta iz: Oxford English Dictionary (OED). U finskom jeziku termin za „imigrantsku književnost“ jest *maahanmuuttajakirjallisuus*, što se doslovno može prevesti kao „književnost onoga koji se doselio u naciju“, pri čemu se također u središte stavlja nacionalistička orijentacija. Definicija iz OED-a ovdje je uporabljena i prevedena jer je rad izvorno napisan na engleskom jeziku.

ograničavajućom jer se njihove priče ne mogu svesti samo na prikaz imigrantskog iskustva, kako je to Statovci i naglasio (ibid: 277). Magnus Nilsson (2010) identificirao je određeni broj nordijskih tekstova koji dekonstruiraju „imigrantsku književnost“ kroz ismijavanje nastojanja šire nordijske javnosti da uči o životima imigranata (vidi i Löytty 2015: 71 za satiru na ovu temu).

Stoga, iako se termin „imigrantska književnost“ može koristiti kao institucionalna kategorija (posebice za autore koji su se nedavno doselili), kao analitička kategorija u akademskim raspravama (recepција tekstova utemeljena na identitetu autora) te u okviru kritičke naratologije rase i bjeline (analiza „ne-bijelog tijela spisatelja i javnog diskursa o ‘imigrantskoj književnosti’“ [Gokieli 2017: 266]), njegovo konceptualno „opterećenje“ čini ga u većini slučajeva problematičnim. Imajući ove razloge na umu, pokazat ću kako roman *Moja mačka Jugoslavija* pri objavljivanju u Finskoj nije bio kategoriziran kao „imigrantska književnost“ u javnom diskursu oblikovanom od strane izdavača, što doprinosi kritici kategorije „imigrantske književnosti“ u znanstvenom kontekstu.

Tko određuje kojoj kategoriji ili žanru pripada književno djelo? U prvom redu, autor jest onaj koji slijedi ili prekida određene konvencije koje smještaju tekst unutar (ili izvan) žanrova koje smo naslijedili. U Statovcijevom slučaju, jasno je da roman govori *upravo* o imigrantskom iskustvu, među ostalim, što znači da bi se prema tematskom kriteriju mogao smatrati „imigrantskom književnošću“. Nadalje, Statovci je emigrirao u Finsku kao dvogodišnje dijete, kada su njegovi roditelji doselili s Kosova, što znači da njegovo kulturno-povijesno iskustvo odgovara definiciji „imigranta“ (OED). Međutim, *Moja mačka Jugoslavija* donosi priče o dvoje imigranata koji do kraja romana na različite načine postaju Finci – ne samo u zakonskom, već i u društvenom, kulturnom i političkom smislu. Točnije, oni na svojevrsan način predstavljaju presjek Kosova i Finske te dijelom pripadaju objema zemljama. Nazivati Bekima i Emine „imigrantima“ nakon nekoliko desetljeća života u Finskoj značilo bi zamagljivati njihove živote, odnose, aktivnosti i još mnogo toga u prostoru u kojem oni godinama prebivaju (vidi Gullestad 2002: 49–51). Izraz „imigrant“ može dati prednost prošlosti pred sadašnjosti i budućnošću, a u tom slučaju pretvara se u okoštalu kategoriju koja je nekad imala smisla, ali zbog niza promjena u protoku vremena postaje sve manje smisljena. S druge strane, pojam „transnacionalizam“ može označavati mnogostrukost utjecaja na osobe migrantskog porijekla, ali bez zarobljavanja subjekta u trajnu kategoriju (nedavnog) dolaska, na što upućuje izraz „imigrant“ (vidi Löytty 2015: 69–70).

Drugu fazu kategorizacije književnosti određuje izdavač ili, konkretno, ono što piše na koricama knjige (Bergman 2024). Kada je *Moja mačka Jugoslavija* objavljena 2014. godine, nakladnik Otava nije kategorizirao ovaj roman kao „imigrantsku“ (Nissilä 2017), već kao finsku književnost, a u tekstu na poleđini knjige navodi se da je to „čarobni debitantski roman o strahu, ljubavi, smrti i jednoj mački“ (paratekst). Kasnije, pak, izdanje u mekom uvezu sadrži paratekst koji je ilustracija komodificiranja finskosti: navodi se izraz *Aidosti Suomesta* [autentično iz Finske] i navodi se da je roman 2014. godine osvojio književnu nagradu Helsingin Sanomat, koju dodjeljuju vodeće finske novine. Finski ekološki simbol (obris labuda) na poleđini, kao i ključna oznaka koja potvrđuje da je knjiga nastala u Finskoj („Tehty Suomessa“ [Proizvedeno u Finskoj]) na prvim stranicama osnažuju pozicioniranje ovog fizičkog proizvoda kao finskoga. U recenzijama *The New York Timesa* roman je predstavljen kao globalni hit – što je rijetkost za finsku književnost i stoga nešto zbog čega vrijedi likovati. Imigracija se ne spominje.

Ova analiza načina na koji je nakladnik pozicionirao roman podudara se s onime što Nissilä (2017) iznosi o finskoj književnoj sceni u širem smislu od otprilike 2000. godine. Nissilä (ibid.: 276) tvrdi da se od tada u Finskoj proizvodi sve veći broj tekstova koji nadilaze nacionalne referentne okvire, osobito u smislu iskustva življenja između kultura, što se ne odnosi samo na autore koji dolaze izvan Finske, nego i na one rođene u Finskoj. Nadalje, ističe da se u Finskoj objavljuje sve više knjiga napisanih na jezicima koji nisu finski, švedski ili *sámi*, kao i da značajan broj finskih pisaca koji žive i rade izvan Finske, a neki od njih pišu/objavljaju na jezicima koji nisu finski ili švedski. Primjerice, u užem izboru za nagradu Finlandia – najprestižniju književnu nagradu u Finskoj – uključene su 2008. godine *Marie Arnea Nevanlinna* i *Čišćenje* Sofi Oksanen (ističe Leena Kirstinä, navedena u ibid.: 2017: 276). Prvo djelo pripovijeda o braku Francuskinje s Fincem koji govori švedski i preispituje ideju izoliranih nacionalnih identiteta; drugi govori o iskustvima prije, tijekom i nakon Drugog svjetskog rata u Estoniji, zemlji porijekla jednog od autoričinih roditelja.

To nas dovodi do trećeg čimbenika koji utječe na kategorizaciju romana: povjerenstava za dodjelu nagrada i „službene“ javnosti (npr. tisak i intervju u emisiji YLE-a; Nowak 2017). Sva nova književna djela objavljena u Finskoj konkuriraju za nagradu Finlandia i, iako se očekuje da budu napisane na finskom ili švedskom, razmatraju se i ona na drugim jezicima. Pravila su ranije nalagala da kandidati moraju biti državljani Finske, no to

je ukinuto 2010., kada je nominirana Slovačkinja Alexandra Salmela (Löytty 2015: 52–3). Statovci je dvaput osvojio nagradu Finlandia – prvi put 2019. za roman *Bolla*, u kojem se Finska spominje tek usput (prevedeno na hrvatski 2023. pod istim naslovom), a zatim 2024. za roman *Lehmä synnyttää yöllä* (*Krava se teli noću*, op. prev.).

Nissilä (2017: 276) na osnovu gore navedenoga dalje tvrdi da su od 2010-ih i književne institucije i čitatelji u Finskoj u većoj mjeri prešli na transnacionalnu paradigmu. Prije 2010. vodila se rasprava o „finskoj“ naspram „imigrantske“ književnosti i nakladnici su naglašavali imigrantsko porijeklo svojih autora, a njihova su djela doživljavana kao „marginalizirana“ i „egzotizirana“ (ibid.: 2017: 276; vidi i Löytty 2015: 53–4, 71–2; Nilsson 2010: 1; Gokieli 2017). Međutim, 2014. godine, kada je objavljena *Moja mačka Jugoslavija*, više nije bilo tržišne potrebe da se roman gura u ladicu „imigrantske književnosti“. To nas dovodi do završnihe faza kategorizacije koju predstavljaju čitalačka publika i znanstvenici koji analiziraju i kategoriziraju tekstove.

Ove faze recepcije i kategorizacije isprepliću se te dugoročno preklapaju. Naime, buduće će se knjige pisati i objavljivati te će ih povjerenstva za dodjelu nagrada analizirati, načinima na koje utječu i javno mnijenje i znanstvene rasprave. Zato možemo zaključiti da bi Statovcijev roman trebalo kategorizirati kao „transnacionalnu književnost“ unutar šireg okvira svjetske književnosti koji uključuje prevedene tekstove (Damrosch 2003; 4), ali ne i raspravu u nacionalnom kontekstu u kojem su izvorno čitateljski i kritički vrednovani. Ovaj članak Statovcijev roman smješta unutar te rasprave.

Koristan je okvir u raspravi o transnacionalizmu i književnosti ponudila Jasmina Lukić (2014: 33) uvodeći interdisciplinarnu transnacionalnu studiju preko sociologa Williama Robinsona (1998: 561), koji tvrdi da se u procesu globalizacije društvene strukture transnacionaliziraju te je stoga nužna „paradigmatska rekonceptualizacija“. Materijalna važnost nacionalne države opala je budući da je „specifičan društveni odnos“ nacionalne države „uključen u šire društvene strukture koje mogu poprimiti različite, povijesno određene institucionalne oblike“ (565, prema Lukić 2014: 33). Prijenos Robinsonove sociološke gramatike na područje književnosti podrazumijeva nadilaženje metodološkog nacionalizma (Wimmer i Glick Schiller 2002) kako bi se u obzir uzeli globalizirani te višestruki i supranacionalni konteksti, kategorije, oblici i mehanizmi, uključujući sociokulturne, političke i povijesne razine, kao i tržišta, jezike i odnose moći, u onoj mjeri u kojoj su relevantni za tekstove.

Lukić citira više teoretičara (Friedman 2011: 3; Culler 2007: 119, 258–259; Pratt 1995: 59; za nordijski kontekst vidi Pollari i dr. 2015) koji dovode u pitanje analizu književnosti temeljenu na jedinstvenim nacionalnim i jezičnim kategorijama. Jedan od središnjih motiva za proučavanje književnosti kao „transnacionalne“ (za razliku od „imigrantske“) jest njezina sposobnost da decentralizira jedinstveni nacionalni okvir kako bi obuhvatila dijaloški odnos između dviju ili više nacija, koji često proizlazi iz procesa migracije. To je povezano s pojmom „translokalnog“ (vidi, npr., Brickell i Datta 2011) koji se u migracijskim studijima koristi za označavanje trajnih veza i interakcija između različitih lokaliteta, čime se naglašava činjenica da su lokalna iskustva i identiteti oblikovani širim mrežama. Kako ističe Jonathan Culler (2007: 258–259, prema Lukić 2014), odjeli utemeljeni na nacionalnim književnostima sve se više pretvaraju u odjele za „nacionalne studije kulture“; stoga je zadaća odjela za komparativnu književnost – koji se usredotočuju upravo na proučavanje književnosti – pristupiti književnosti „na što je moguće raznovrsnije načine“ i kao potencijalno odvojivoj od pojedinačnih nacionalnih književnosti i jezika. Unatoč navedenome, transnacionalni zaokret ne poništava analitičku važnost nacija, koje ostaju važna perspektiva iz koje se književnost razumijeva i može proučavati (Pollari i dr. 2015: 8–13).

3. Kritička naratologija rase i bjeline

U skladu s kritičkom rasnom teorijom, rasa se definira kao konstrukt ugrađen u društvo, kulturu, politiku, zakone, institucije, narative i još mnogo toga. U praksi se rasa koristi za podređivanje ljudi druge boje kože te ne predstavlja biološku kategoriju za raščlanjivanje različitih podskupina ljudi (Delgado i Stefancic 2023). U kontekstu Statovcijeva romana, višestruke označiteljske konstrukcije rase projiciraju se na tijelo pripovjedača kao svojevrsnu posudu, što rezultira njegovom podređenošću unutar sociokulturnog konteksta Finske. Stoga, iako rasa nije biološka kategorija, ona se može konstruirati posredovanjem tijela subjekta.

Teorijski okvir kritičke rasne teroije najvećim je dijelom razvijen u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je rasa široko prisutna tema kako unutar tako i izvan akademskog polja. Međutim, kako pokazuju znanstvenici koji djeluju u europskom kontekstu (npr. Hübinette, Lundström i Wikström 2023; Andreassen, Lundström, Keskinen i Tate 2023; Loftsdóttir; Jensen 2012; Wekker 2016), pojam rase primjenjiv je i u Europi. Unatoč

tome takva istraživanja teško postižu širu akademsku prihvaćenost zbog europskih ideja o iznimnosti (Baker 2018). U europskom je kontekstu prisutna tendencija razmišljanja u terminima „etniciteta“, koji može funkcionirati kao zamjena za „rasu“ (Hübinette i Lundström 2011: 44) ili „kulture“ (Gullestad 2002: 59–60). U takvim se formulacijama ne radi o „biološkoj rasi“ subjekta koja bi ga ili Drugoga isključivala iz etničkog nacionalizma određenog konteksta, nego o percipiranoj različitosti i udaljenosti subjekta od apstraktnijega skupa kriterija poput tradicije, „mentaliteta“, manira ili jezika (uključujući i neposjedovanje „izvornoga“ znanja). Prividno su ti kriteriji odvojeni od „boje kože“, što se očituje u pojmu „sljepoće za boju“ (*colorblindness*) (Beaman i Petts 2020), koji se često koristi u europskom kontekstu. Ovo izbjegavanje može se povezati sa strahotama Holokausta i znanstvenog rasizma, koje se čvrsto smještaju u povijesnu prošlost. Međutim, time se brišu dominantni europski oblici rasizma, uključujući islamofobiju (npr. Khan 2020, 2024; Skewes 2024) i antigipsetizam (npr. Kende i dr. 2020) (vidi Beiler et al. 2025). Štoviše, rasa i rasizam razvidni su u Statovcijevu romanu, što znači da ih, kao i svaki drugi konstrukt koji utječe na tekst, treba uzeti u obzir.

Što se tiče nordijskih zemalja, izbjegavanje boje (Annamma et al., 2017) u praksi se, primjerice, odražava u činjenici da država ne prikuplja podatke o rasi, a u svakodnevnom životu, kao i u istraživanjima te na službenim ili javnim forumima, ljudi izbjegavaju govoriti o rasi, što je u romanu ilustrirano kroz lik humanoidne mačke koja Bekima klasificira prema njegovom imigrantskom statusu, a ne eksplicitno rasnim terminima. Izbjegavanje boje predstavlja aktivan izbor da se rasa ne imenuje, a ne nemogućnost njezina opažanja; to se odražava i u često korištenoj frazi „sljepoća za boje“. S druge strane, izbjegavanje boje povezano je s idejom nordijske iznimnosti (vidi npr. Ulrichsen et al. 2021; Hübinett i Lundström 2022; vidi i Rastas 2012 za „finsku iznimnost“), koja se odnosi na samopredodžbu nordijskih država kao tolerantnih, pravednih, egalitarnih i demokratskih društava s razvijenima sustavima socijalne skrbi. U tom se diskursu nordijske države često pozicioniraju kao globalni predvodnici u feminizmu, zaštiti okoliša i drugim normativno pozitivno vrednovanim područjima (Ulrichsen et al. 2021). Praksa izbjegavanja spominjanja boje kože uklapa se u takvu samopredodžbu. U Statovcijevu romanu izbjegavanje otvoreno rasijaliziranog jezika ne prikriva rasističku poruku koju iznosi mačka.

Rasizam u nordijskim zemljama postoji (Ulrichsen i dr. 2021), a ono što se naziva bijelom šutnjom (*white silence*) (vidi npr. DiAngelo 2012)

dotatno otežava društvenu i znanstvenu raspravu o toj temi. Mit o homogenosti u Finskoj – prema kojemu su svi ili velika većina stanovnika etnički Finci (Tervonen 2014) – tvori kontekst unutar kojega se Bekim pozicionira kao rasijalizirani subjekt. Interdisciplinarno polje studija kritičke bjeline nastoji razotkriti nevidljivost bjeline zajedno s hegemonijskim strukturama koje su rasijalizirane. Bjelina, koja u pravilu ostaje neimenovana i nepropitivana, funkcionira kao norma u odnosu na koju se vrednuje svaka različitost (Lundström i dr. 2024). U romanu je epistemološka moć pritom u rukama onih koji nisu rasno kodirani, odnosno bijelih Finaca. Taj se normativni pogled, međutim, subvertira time što se pripisuje mački, čime se izvrće, pa čak i ismijava, rasijalizirana pretpostavka odnosa između bijelih Finaca i rasijaliziranih subjekata.

U tom se kontekstu korisnim pokazuje pojam „ne-baš-bijel/a“ (*not-quite-white*) koji uvodi Shprese Bashe (2025) kako bi opisala vlastitu rasijaliziranu kosovsko-albansko-danska pozicionalnost, usporedivu s Bekimovom kosovsko-albansko-finskom pozicionalnošću u romanu. Basha se pritom poziva na Lapiņu i Vertelytē (2020: 238) kako bi pokazala da je, s jedne strane, percipirana kao zaostala u odnosu na nordijski kontekst te stoga „ne-baš-bijela“, dok s druge strane ta pozicionalnost sadržava potencijal uvjetnog „prolaska“ (*passing*) kao Europljanke i postajanja bijelom. U Statovcijevu romanu Bekim je, kako od strane samoga sebe tako i drugih, pozicioniran na spektru koji se proteže od Finca (i time bijelca), preko „ne-baš-bijelca“ (ne posve Finca), do otvoreno rasistički označenog omraženog imigranta, pri čemu potonja pozicija čini analitički primjer razmotran u ovom radu. Drugim riječima, kosovsko-albansko podrijetlo u romanu, ali i u Bashinom radu (2025), pokazuje se kao potencijalno rasijalizirana pozicionalnost u nordijskom kontekstu te se ne može shvaćati isključivo kao „etnička“ pozicionalnost, kako bi to implicirala de facto europska shema kategorizacije.

Kada se analiza rase, uključujući bjelinu, kombinira s analizom formalnih načina na koje književni tekstovi proizvode i reprezentiraju manifestacije rase, povezana iskustva, emocije te tjelesne i druge aspekte, kao rezultat se oblikuje teorijski okvir poznat kao kritička naratologija rase i bjeline, unutar kojeg se ovaj rad pozicionira (npr. Weik von Mossner, Mikić, i Grill 2023). Utemeljen na uvidima i metodologijama iz kritičke teorije rase i bjeline, teorije naracije i feminističkih učenja, ovaj teorijski okvir nastoji bolje razumjeti kako mehanika narativa predstavlja pitanja rase. Feminističke književne teoretičarke, poput Robyn R. Warhol (1989), koriste alate naratologije za kreiranje znanja o tome kako se mehanika pripovijedanja odnosi

prema društvenoj sferi u smislu roda. Na isti način, kritička naratologija rase i bjeline nastoji proučavati književnu formu kako bi bolje razumjela kako se ona odnosi prema rasi na društvenoj ravni. Kombinirajući navedene radove istraživača rase u nordijskim zemljama i u Europi općenito te globalna istraživanja teorije pripovijedanja, sljedeći odjeljak donosi analizu načina na koje se rasa artikulira i predstavlja u Statovcijevom romanu, što može poslužiti za uvid u to kako pripovijedanje oblikuje predodžbe o društvenim odnosima.

4. Rasa kroz naratologiju u *Mojoj mački Jugoslaviji*

Formalno, roman *Moja mačka Jugoslavija* izgrađen je na nizu kontradikcija koje se predstavljaju kao binarnosti (Bator 2021), primjerice putem fokalizacije i kontrastiranja odjeljaka dvaju pripovjedača, što uključuje paralelne vremenske linije i prostore te oprečne motive. Jedna tematska binarnost koja se gradi kroz dvostruku pripovjednu strukturu Bekim/Emine odnosi se na spol i rod, odnosno na uparivanje muškaraca i žena u različite sociokulturne uloge te njihovu subverziju (vidi Bergman u *objavi*). Druga se odnosi na sociokulturnu i nacionalnu pripadnost odnosno identitet, koji su povezani s rasom, kao i s transnacionalnom povezanošću vremena i prostora između Helsinkija i Kosova te formalnom fragmentacijom nastalom izmjenjivanjem ta dva prostora.

Bekim je odrastao u Finskoj, ondje se školovao i govori jezik, te je u nizu važnih aspekata prikazan kao finski mladić: njegova šutnja i izbjegavanje ljudi (stereotipno „finska“ obilježja), liberalan odnos prema seksualnosti te, da navedem tek jedan manji primjer među mnogima, njegove navike ispijanja kave. Unatoč tome, on je rasno i ekonomski kodiran kao imigrant, što je simbolizirano, primjerice, i njegovom skromnijom odjećom. Bekim, prema zajedničkoj društvenoj imaginaciji, ne izgleda kao Finac; prema riječima mačke, on „daje malo boje, nešto egzotično finskom sustavu“ (Statovci 2020: 135). Ta se rasna kodiranost pritom prenosi i na druge razine, poput kulture, jezika, pravnog statusa, obrazovanja i percipiranih školskih sposobnosti. Istodobno se Bekim tijekom posjeta Kosovu osjeća otuđeno i strano. Ova kontradiktorna binarnost, izgrađena na fragmentiranom izmjenjivanju mjesta i vremena u kratkim odjeljcima, proteže se i na način na koji ga doživljava vanjski svijet – ono što Gobena i dr. (2025) nazivaju „percipiranom rasijaliziranom pozicionalnošću“ – kao i na to kako se Bekim osjeća u odnosu na samoga sebe. U epizodi analiziranoj u nastavku rasistič-

ka antropomorfna mačka, riječima Nissilä (2017: 287), „djeluje kao glasnik Bekimove internalizirane mržnje prema samome sebi, srama i samopropitivanja“, koje je usvojio iz općih finskih stavova. Internalizirani autoportret rasijaliziranih nordijskih građana, koji počinje odražavati društvene stavove na podsvjesnoj, a ponekad i na svjesnoj razini, središnja je tema i u djelu švedskog autora Jonasa Hassena Khemirija (npr. *Zovem svoju braću*, 2017). U analiziranoj epizodi tekst stvara nelagodu za impliciranog čitatelja (Phelan 2004), koji je konstruiran kao bijeli Finac na temelju kulturnih referenci, pretpostavljenog predznanja i ironičnih „in“ referenci o imigrantima, koje se približavaju pastišu i satiriziraju finske stavove. Kompozicija teksta, uključujući Eminino pružanje konteksta za obiteljske stavove koji potječu iz povijesne Jugoslavije i Bekimovo prikazivanje načina na koji se ti stavovi očituju u suvremenom Helsinkiju, djeluje tako da impliciranog čitatelja postavlja u poziciju iz koje je njegov etički sud usmjeren prema kritičkom preispitivanju finskog statusa quo.

Statovcijev način stvaranja nelagode kod pretpostavljenog čitatelja je satira, u kojoj se pretjeruje da bi se kritiziralo i ismijalo, a na kraju i uklonilo s vlasti one koji imaju moć. A oni koji imaju moć su heteroseksualni bijeli Finci, nevidljiva „norma“ u odnosu na koju se procjenjuje svaka različitost. Kao što su Löytty i Hubara naglasili u intervjuu za YLE (Nowak 2017), čitatelji će mačku prepoznati kao *finsku* mačku, sa svim njezinim ružnim i prepoznatljivim stavovima, a to će bijelog finskog čitatelja natjerati da zastane i osjeti nelagodu. Činjenica da se radi o mački, a ne o čovjeku, predstavlja ironijsku tehniku distanciranja koja Statovciju omogućava da na tekstualnu površinu izvuče političko nesvjesno. Na primjer, u Finskoj se općenito podrazumijeva da bi imigranti trebali biti zahvalni što su stigli baš u Finsku („*ravno dobitku na lutriji*“ [Statovci 2020: 65, kurziv uvijek kao u izvorniku, osim ako je naznačeno drugačije]; vidi i Gullestad 2002: 54), ali neukusno je reći to naglas, što je istaknuto negativnom karakterizacijom mačke u romanu. Mačka ističe Bekimove brojne razlike u odnosu na bijele finske norme, koje su, kako ću ustvrditi u nastavku, objedinjene u njegovoj rasnoj pozicionalnosti.

Bekim upoznaje mačku u gay klubu u Helsinkiju i nakratko se s njom zagrlji na plesnom podiju, nakon čega se mačka naglo odmiče. Kasnije, kada je Bekim podsjeti na taj trenutak, mačka reagira izjavama poput „Izgledaš užasno“ i „Ja te ne poznajem i ne bih te htjela zagrliti, *fuj*.“, dodajući da je riječ o „takvom bezveznjaku“ (Statovci 2020: 61). Ovi iskazi funkcioniraju kao narativni markeri Bekimove stranosti i rase, koje su za mačku nepoželj-

ne. Kao što je već istaknuto, mačka pritom izbjegava eksplicitno označavanje rase, iako se visceralni izraz gađenja („fuj“) može dovesti u vezu s pojmom „balkanizacije“ Marije Todorove (1997), u okviru kojega su balkanski subjekti shvaćeni kao primitivni, necivilizirani, zaostali, nasilni i iracionalni – u ovom slučaju sažeti u označitelju „bezveznjak“. Mačka kasnije ovakve i druge uvredljive komentare predstavlja kao šalu. Vulgarni, uvredljivi, rasistički i drugi krajnje neukusni iskazi pritom se mogu lako neutralizirati kao humor, uz dodatni sloj poruge upućen slušatelju koji se prikazuje kao netko tko nema smisla za šalu ili kao pretjerano ukočen (za primjere takvih praksi u finskim školama vidi Matikainen-Soreau i dr. 2025). Mačka zatim želi doznati Bekimovo ime i, nakon što ga čuje, komentira: „Tako grozno ime... baš grozno, he, he... Bekim. To je tako grozno ime da ga više uopće ne želim čuti!“ (Statovci 2020: 62). U osvrtu na Bekimovu homoseksualnost mačka ga naziva „mademoiselle, he, he“ (ibid. 63). Ovi ponovljeni „he he“ mogu sugerirati da se uvrede nastoje prikazati kao šala, no riječi su zlonamjerne i diskurzivno ističu Bekimovo odstupanje od finskih normi istodobno povezujući rasu sa seksualnošću i devijacijom.

Unatoč mačkinu ponašanju, Bekim se pojavljuje kao samoponižavajući, umanjen i ispričavajući subjekt, što se oblikuje putem njegove unutarnje fokalizacije. U skladu s kritičkom naratologijom rase i bjeline, ova narativna razmjena konstruira hijerarhiju moći dijaloškim pozicioniranjem finske mačke i imigranta Bekima kroz snažan retorički instrument rasističkog diskursa – tvrdnja da je „to bila samo šala“ – normalizira rasizam, trivijalizira njegovu štetnost i u konačnici učvršćuje postojeće rasne hijerarhije (Pérez 2017). Osobito je upečatljivo Bekimovo trajno zanimanje za mačku, koje se može čitati kao Statovcijev način dodatnog ilustriranja postojeće hijerarhije moći: mačka svoju poziciju preuzima na temelju svoje „finskosti“, dok Bekim traži prihvaćanje od strane skupine iz koje je isključen na temelju svoje stranosti, koja je pak utemeljena na rasi. Ta je pretjeranost satirična i upućuje na „višu istinu“ putem nelagodnog smijeha te na taj način rasa – shvaćena u širokom smislu kao zgusnuta različitost u odnosu na bijelu normu – utječe na formalnu izgradnju dinamičnih odnosa moći u narativu.

U ovoj se epizodi rasa pojavljuje kao složeni splet osobnih i društvenih postupaka koji uspostavlja strukturu činjenja (Moya i Markus 2010: 4). Tekst pritom ilustrira kako se različite razlike – ime, „brutalnost“, seksualnost, „feminiziranost“ i način govora – stapaju u jedinstvenu figuru Drugosti. Pozivajući se na prethodno razmotrenu Bashinu pozicionalnost „ne-baš-bijela“ te na uvid studija kritičke bjeline prema kojemu se razlika vrednuje u

odnosu na nevidljivu pozadinu bijelih normi, ovu epizodu čitam kao situaciju u kojoj mačka označuje, i time čini vidljivima, norme u odnosu na koje se Bekimova različitost prosuđuje. Nadalje, tvrdim da Bekimovo divergentno činjenje, koje konstitutira rasu, u svojem sklopu obuhvaća i odstupanja koja se možda na prvi pogled ne čine rasno relevantnima, poput seksualnosti. Više no interseksionalnost, tvrdim da se u ovoj epizodi, za mačku, zbroj odstupanja stapa u Bekimovo tijelo kao inherentno Drugo, ne-naše i strano biće. Sva se različitost, promatrana kroz leću druge rase, simbolički povezuje s rasom, a time i s tijelom. Mačkina visceralna reakcija („*fuj*“) na Bekima kao „bezveznjaka“ (Statovci 2020: 61) to zorno ilustrira.

Bekim mački govori o tome kako je biti imigrant, iskustvu o kojemu inače rijetko govori, što naposljetku pobuđuje njezino zanimanje. Pritom joj pripovijeda „o ljudima kojima je moje ime uvijek bilo nešto što sam morao objašnjavati“ te o načinima na koje je to iskustvo doživljavo:

„(...) kako mi se uvijek činilo da ljudi prate moje ponašanje u školi, na poslu, posvuda, koliko hrane uzimam za ručak u restoranu i hoću li se sjetiti zahvaliti ljudima koji rade u kuhinji (uobičajeno u Finskoj, autorov komentar), znam li odgovoriti na pitanja na ispitu iz finskoga bez pogreške i koliko često odijevam čistu odjeću... A kad bih kasnio, često bih čuo primjedbu kako je vrijeme da napokon naučim kako ovo nije neka nerazvijena zemlja. *Živjeti u Finskoj i pohađati ovdje školu ravno je dobitku na lutriji.*“ (Statovci 2020: 65)

Budući da je ovaj odlomak napisan u slobodnom neupravnom govoru i prošlom vremenu („počeo sam pričati...“), uz navođenje niza primjera (koje se proteže otprilike na jednu stranicu), u citatu je prisutan element ispovjednosti koji može upućivati na to da ga Bekim, u svojoj naratorskoj ulozi, naknadno zamišlja ili umeće. Kao unutarne pripovijedanje, taj bi odlomak označavao ono što bi on rekao kako bi se opravdao pred mačkom. Činjenica da je mačka u drugim situacijama gruba i neprijemčiva, podupire takvo čitanje.

Ova ozbiljnost, neuobičajena za Bekima, zadire u srž „finskog mentaliteta“ jer ilustrira mehanizam kojim se nordijski kulturni etos „jednakosti kao istosti“ (Gullestad 2002) provodi i održava. Hvalevrijedan ideal jednakosti, kako pokazuje Marianne Gullestad, u praksi poprima oblik u kojem subjekti kroz svakodnevne interakcije naglašavaju međusobne sličnosti, umjesto da proizvode stvarnu društvenu jednakost. U Bekimovu se slučaju

etos „jednakosti“ promatra u odnosu na njegovu percipiranu i pretpostavljenu različitost kao imigranta, dok se „istovjetnost“ forsira s notom prisile (vidi Gullestad 2002: 47). „Istovjetnost“ je ovdje predstavljena kao ideal koji možda nije realan – komunicira se frazama kao što je „besprijekoran finski“ i očekivanjem da se nikada ne kasni, što je u suprotnosti sa „zemljom Trećeg svijeta“. Tako se, paradoksalno, istovjetnost očekuje, ali se njezina stvarna mogućnost unaprijed isključuje. „Mikro“ razina zamjećivanja, primjerice učestalost presvlačenja, odražava Bekimovo psihološko internaliziranje načina na koji njegov vanjski izgled komunicira njegovu pozicionalnost. U romanu se pritom višekratno spominju kontrstni bijedne i skupocjene odjeće. Na taj se način pokazuje da Bekimova pozicionalnost kao „imigranta“ poprima oblik esencijalizacije koji je temeljno povezan s njegovom „označenošću“ vanjskim izgledom i razlikama u odnosu na bijeli *status quo*, a da se pritom „rasa“ otvoreno i ne spominje. „Ispovijedajući“ sve to mački, Bekim možda naknadno pokušava smisljeno obraditi to traumatično romantično iskustvo.

Bekimovu internaliziranu pozicionalnost unutar finskog društva moguće je razumjeti preko mačke, koja u izravnom govoru komentira da su „većina imigranata glupa i bučna, a kad prođu pokraj tebe, od smrada znoja što ga šire možeš se onesvijestiti“ (Statovci 2020: 70). Onda nastavlja: „Kad ih se pokuša obrazovati, ništa ne nauče. Kad im se dade posao, krađu. A kad im se ponudi stan, oni ga unište, premda ne plaćaju stanarinu... Kad bih ja odlučivala, poslala bih sve te svadljivce natrag odakle su i došli“ (ibid.: 71). Ovo je najeksplicitnija poveznica rase s tijelom u epizodi, pri čemu je „miris“ onaj tjelesni, životinjski, necivilizirani, miris Drugih (vidi Gullestad 2002: 52–5 za vezu „ekstrinzičnog i stranog“ s „nacionalnim poretком stvari“ [Malkki 1995: 495]). Ovakvi stavovi predstavljaju integrirane obrasce u društvenom imaginariju u Finskoj te, kako su ovdje prikazani, za mačku stereotipno i generalizirajući obuhvaćaju „većinu imigranata“. Nadalje, takve negativne generalizacije o navodnoj „esenciji“ ne-bijelih ljudi – ili, u Bekimovu slučaju, ne-sasvim-bijelih (Basha 2025), a time i ne-sasvim-Finaca – ne mogu se objasniti „etničkom pripadnošću“ ili kulturom, nego ih valja označiti kao rasizam, budući da se u praksi koriste za podređivanje rasijaliziranih subjekata.

Kao reakcija na mačkin diskurs, pripovjedač se nelagodno meškolji, a potom u slobodnom neupravnom govoru izmišlja imaginarne životopise za sebe i svoju obitelj. I u ovom slučaju diskurs poprima oblik nabranjanja zamišljenih označitelja – ovoga puta onih koji konstruiraju figuru idealnog

imigranta. Kaže da se u njegovoj kući „ničemu nije posvećivalo toliko pozornosti kao školovanju i kultiviranju. Sve smo vrijeme čitali i učili. Moji su roditelji liječnici. Liječe bolesne i dižu ih iz mrtvih. Čuješ li? Liječnici koji navečer čitaju knjige.“ (Statovci 2020: 71). Bekim također kaže da su mu sva braća i sestre akademski obrazovani: „Nismo mi kao ostali imigranti koji ovdje samo ljenčare, nemoj to misliti“ (ibid.: 72). Mačka je impresionirana i uzvraća „kakvi geni!“ (ibid.: 71), i kasnije ponovno spominje gene, moguće pozivajući se na eugeniku i odbačenu biološku premisu rase i rasizma. Kod čitatelja se stvara nelagoda, jer zna da Bekim laže i izobličuje samoga sebe kako bi ga odbojna mačka prihvatila.

Ništa od onoga što Bekim kaže o svojoj obitelji nije istina, o čemu svjedoči ostatak romana, a Bekim uljepšava svoju prošlost kako bi se uklopio u sliku prihvatljivog imigranta kako ga razumijeva finski društveni imaginarij, koji ovdje predstavlja mačka. Bekim čak eksplicitno kaže da svoju priču prekraja prema onome što mačka želi čuti (Statovci 2020: 72) i to povezuje s *Bildungsromanom*, odnosno fabulom o odrastanju u kojoj život protagonista počinje u nemogućim okolnostima i završava sa sposobnošću individualca da nadmaši takva ograničenja, što mački pruža narativno zadovoljstvo. Bekimova fragmentirana i kontradiktorna fokalizacija – pri čemu čitatelji ne dobivaju dovoljno pouzdanih podataka da bi mogli sa sigurnošću odrediti kako priča završava – konstruira dojam klizave neokončivosti rasijaliziranog subjekta koji se kreće kroz percepcije, pretpostavke, trope, diskurse, „šale“ i želje finskoga društva.

5. Zaključak

Ovaj se rad sastoji od četiri analitička poteza: kritike kategorije „imigrantske književnosti“, prijedloga „transnacionalne književnosti“ kao primjerenijeg pojma, znanstvene kontekstualizacije rase u europskom i nordijskom kontekstu te primjene kritičke naratologije rase i bjeline na Statovcijev roman *Moja mačka Jugoslavija*. Takva je struktura omogućila pomak od okvira u kojem se imigranti – i njihovi potomci – mogu pozicionirati kao Drugi unutar jedinstvenoga nacionalnog poretka prema okviru u kojem se migracija razumijeva kao fenomen koji oblikuje brojne aspekte subjektova životnog iskustva, ali i formalne značajke književnog teksta te načine njegova čitanja. Veza između tematske razine i formalnih aspekata narativa analizirana je posredstvom rase shvaćene kao sklop osobnih i društvenih praksi koje uspostavljaju strukturu činjenja, što upućuje na to da se rasa

može stvarati, reprezentirati i kodirati u narativima na način koji je analitički razlučiv naratološkim pristupom. U ovome se radu pokazalo kako rasa može funkcionirati kao jedna od središnjih prizmi kroz koje se promatraju druge percipirane razlike transnacionalnog subjekta u odnosu na norme uglavnom nevidljive bjeline.

Nordijska iznimnost počiva na idejama poput izbjegavanja boje, odnosno na pretpostavci da nepriznavanje rase sprječava njezin utjecaj na društvo, kulturu, zakonodavstvo, policiju i institucije. Statovcijev roman, međutim, pokazuje da rasa unatoč tome itekako oblikuje društvenu stvarnost. Implicirani bijeli finški čitatelj romana *Moja mačka Jugoslavija* prepoznaje mačkine trope: stranost „neobičnih“ imena, visceralne reakcije na mirise i navodnu „brutalnost“ rasijaliziranih tijela, nelagodu izazvanu različitim jezicima koji se preglasno govore u javnim prostorima te uvjerenje da su komentari o tim temama „samo šale“ opravdane „kulturalnim“ razlikama. Riječ je, međutim, o rasističkim tropima s kojima se implicirani čitatelj možda ne identificira svjesno, ali koji ipak sudjeluju u oblikovanju načina na koji se društvo i kultura razumijevaju. Umjesto da to znanje potiskuje, roman ga iznosi na površinu te se time približava njegovu razotkrivanju i potencijalnom razrješenju. Suočavanje s tim sadržajima umanjuje strah, a to onda otvara prostor za racionalnije i etički odgovornije prosudbe.

Kao takav, Statovcijev roman *Moja mačka Jugoslavija* funkcionira kao protupripovijedanje koje osvjetljava načine na koje se imigracija i rasizam doživljavaju „iznutra“. Može li protupripovijedanje ove vrste promijeniti svijet? Ne u cijelosti i ne odjednom. No moguće je mijenjati vlastite perspektive, a priče nam u tome mogu pomoći. Kao edukatori, snosimo odgovornost i prema studentima: ako u tom ograničenom, ali važnom prostoru uspijemo usvojiti i posredovati protupripovijesti, otvara se mogućnost izgradnje kulture otpora proizvodnji Drugoga i rasizmu. Sljedeći put kada se susretnemo s tvrdnjama da su svi imigranti – ili rasijalizirane skupine, poput Roma – smrdljivi, prljavi, kradljivci, neobrazovani, feminizirani ili na neki drugi način esencijalizirani, možda ćemo se sjetiti Bekima i finske mačke. Ako se to dogodi, protupripovijedanje će se konkretno očitovati u svijetu.

Literatura

- Andreassen, Rikke, Catrin Lundström, Suvi Keskinen, and Shirley Anne Tate (eds.) (2023) *The Routledge International Handbook of New Critical Race and Whiteness Studies*. London: Routledge.
- Annamma, Subini Ancy, Darrell D. Jackson, Deb Morrison (2017) „Conceptualizing Color-evasiveness. Using Dis/ability Critical Race Theory to Expand a Color-blind Racial Ideology in Education and Society“, *Race, Ethnicity and Education*, 20, 2, 147–162.
- Angrist, Joshua D., Adriana D. Kugler (2003) „Protective or Counter-productive? Labour Market Institutions and the Effect of Immigration on EU Natives“, *The Economic Journal*, 113, 488 (Lipanj 2003), F302–F331.
- Baker, Catherine (2018) *Race and the Yugoslav Region. Postsocialist, Post-conflict, Postcolonial?* Manchester University Press, Manchester.
- Ball, Elena, Melanie C. Steffens, Claudia Niedlich (2022) „Racism in Europe. Characteristics and Intersections with Other Social Categories“, *Frontiers in Psychology*, 13, <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2022.789661/full>, pristup 25. 7. 2025.
- Basha, Shpresa (2025) „Reflection on Racialization, Whiteness, and Researcher Positionality as ‘Not-quite-white’ in the Field of Educational Studies“, *Reconceptualizing Educational Research Methodology*, 16, 1, <https://journals.oslomet.no/index.php/rerm/article/view/6122>, pristup 25. 7. 2025.
- Bator, Ewelina (2021) „Binary Relations in the Deconstruction of Ancestral Tradition: An Analysis of Excerpts from Pajtim Statovci’s novel *My Cat Yugoslavia*“, *Studia*, Filologiczne UJK Philological Studies, 73–91.
- Beaman, Jean, Amy Petts (2020) „Towards a Global Theory of Colorblindness. Comparing Colorblind Racial Ideology in France and the United States“, *Sociology Compass*, 14, 4.
- Beiler, Ingrid Rodrick, Zahra Bayati, and Eric Bergman (2025) „Editorial: Researcher positionality and race in color-evasive Nordic educational contexts,” *Reconceptualizing Educational Research Methodology*, Vol. 16 No. 1: (Special Issue: Researcher positionality and race in color-evasive Nordic educational contexts).

- Bergman, Eric (2024) „My Cat Yugoslavia.“ *CAPONEU: The Cartography of the Political Novel in Europe* (website). Dostupno na: <https://www.caponeu.eu/cdp/novels/kissani-jugoslavia>
- Bergman Eric (*u objavi*) „Sex/gender conservatively, progressively, and in-between: The politics of ambiguity in Pajtim Statovci’s My Cat Yugoslavia“ [version 1; peer review: 1 approved, 1 approved with reservations]. *Open Res Europe* 2025, 5: 235 (<https://doi.org/10.12688/openreseurope.20789.1>)
- Božić, Zrinka (2021) „Razmatranja o očiglednom žanru ili što je to – politički roman?“, *Književnost. Motori i Hambari. Zbornik u Čast Vinku Brešiću*, Marina Protrka Štimec, Suzana Coha (ur.), Zagreb: FF press, 237–250.
- Brickell, Katherine, and Ayona Datta, eds. (2011) *Translocal Geographies*. Ashgate Publishing, Ltd.
- Craig, Gary (2002) „Ethnicity, Racism and the Labour Market. A European Perspective“, *Changing Labour Markets, Welfare Policies and Citizenship*, Jørgen Goul Andersen and Per H. Jensen (ur.), Policy Press, 149–182.
- Culler, Jonathan (2007) *The Literary in Theory*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Damrosch, David (2003) *What Is World Literature?* Princeton University Press, Princeton.
- Delgado, Richard, Jean Stefancic (2012) *Critical Race Theory. An Introduction*, NYU Press, New York.
- DiAngelo, Robin (2012) „Nothing to Add. A Challenge to White Silence in Racial Discussions“, *Understanding and Dismantling Privilege*, 2, 1, 1–17.
- „Finlandia.“ U: *Suomen Kirjasäätiö*. <https://kirjasaatio.fi/finlandia>. Pristup 28. 1. 2025.
- Friedman, Susan Stanford (2011) „Towards a Transnational Turn in Narrative Theory. Literary Narratives, Traveling Tropes, and the Case of Virginia Woolf and the Tagores“, *Narrative*, 19, 1, 1–32.
- Gebauer, Mirjam and Pia Schwartz Lausten. (2010) „Migration Literature: Europe in Transition.“ U: *Migration and Literature in Contemporary Europe*. Ed. Mirjam Gebauer and Pia Schwarz Lausten: 1–8. München: Martin Meidenbauer.

- Georgi, Fabian (2019) „The Role of Racism in the European ‘Migration Crisis’. A Historical Materialist Perspective“, *Racism after Apartheid. Challenges for Marxism and Anti-racism*, Vishwas Satgar (ur.), Wits University Press, 96–117.
- Gobena, Eden Begna, Joshua D. Dickstein, Girum Zeleke, Kerenina Kezaride Dansholm (2025) „Beyond ‘Where Do You Really Come From?’. Rethinking Positionality and Racial Dynamics in Nordic Exceptionalism“, *Reconceptualizing Educational Research Methodology*, 16, 1, <https://journals.oslomet.no/index.php/rerm/article/view/6085>, pristup 25. 7. 2025.
- Gokieli, Natia (2017) „‘I Want Us to Trade Our Skins and Our Experiences’. Swedish Whiteness and ‘Immigrant Literature’“, *Scandinavian Studies*, 89, 2, 266–286.
- Gullestad, Marianne (2002) „Invisible Fences. Egalitarianism, Nationalism and Racism“, *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 8, 1, 45–63.
- Hogan, Patrick Colm (2011) „The Narrativization of National Metaphors in Indian Cinema“, *Analyzing World Fiction. New Horizons in Narrative Theory*, Frederick Luis Aldama (ur.), University of Texas Press, Austin, 135–150.
- Hübinette, Tobias, and Lundström, Catrin (2011) *Sweden after the Recent Election. The Double-binding Power of Swedish Whiteness through the Mourning of the Loss of ‘Old Sweden’ and the Passing of ‘Good Sweden.’* “NORA: Nordic Journal of Feminist and Gender Research“, 19, 1, 42–52.
- Hübinette, Tobias, and Lundström, Catrin (2022) *Den Färgblinda Skolan. Ras och Vithet i Svensk Utbildning*. Stockholm: Natur och kultur.
- Hübinette, Tobias, Lundström, Catrin, and Wikström, Peter (2023) *Race in Sweden: Racism and Antiracism in the World’s First ‘Colourblind’ Nation*. Abingdon: Routledge.
- Kende, Anna, Márton Hadarics, Sára Bigazzi, Mihaela Boza, Jonas R. Kunst, Nóra Anna Lantos, Barbara Lášticová, Anca Murescu, Monica Pivetti, Ana Urbiola (2021) „The Last Acceptable Prejudice in Europe? Anti-Gypsyism as the Obstacle to Roma Inclusion“, *Group Processes & Intergroup Relations*, 24, 3, 388–410.
- Khan, Kamran (2020) „Preparing the Milk and Honey. Between Ethnography and Academia as a Racially Minoritised Academic“, *Applied Linguistics Review*, 11, 2, 207–231.

- Khemiri, Jonas Hassen (2017) *Zovem svoju braću*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Lapiņa, Linda and Manté Vertelytė (2020) „‘Eastern European’, Yes, but How? Autoethnographic Accounts of Differentiated Whiteness“ *NORA—Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 28, 3, 237–250.
- Leitenberg, Milton (2006) „Deaths in Wars and Conflicts in the 20th Century“, *Cornell University Peace Studies Program Occasional Paper*, 29, 3.
- Loftsdóttir, Kristín and Lars Jensen (ur.) (2012) *Whiteness and Post-colonialism in the Nordic Region Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*. Routledge, London.
- Lukić, Jasmina (2014) „The Transnational Turn, Comparative Literature and the Ethics of Solidarity. Engendering Transnational Literature“, *Between History and Personal Narrative. East European Women’s Stories of Migration in the New Millenium*, Maria-Sabina Draga Alexandru, Mădălina Nicolaescu, Helen Smith (ur.), Lit Verlag, Vienna and Berlin, 33–52.
- Löytty, Olli (2015) „Immigrant Literature in Finland. The Uses of a Literary Category“, *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia*, Ann-Sofie Lönnngren, Heidi Grönstrand, Dag Heede, Anne Heith (ur.), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 52–77.
- Malkki, Liisa H. (1995) „Refugees and Exile. From ‘Refugee Studies’ to the National Order of Things“, *Annual Review of Anthropology*, 24, 495–523.
- Matikainen-Soreau, Maimouna, Saara Loukola, and Ida Hummelstedt (2025) „Brown Researcher, White Schools. Racialized Positionality in Ethnographic Research on (Anti)racism“, *Reconceptualizing Educational Research Methodology*, 16, 1, <https://journals.oslomet.no/index.php/rerm/article/view/6006>, pristup 25. 7. 2025.
- Merolla, Daniela and Sandra Ponzanesi (2005) „Introduction“, *Migrant Cartographies. New Cultural and Literary Spaces in Post-Colonial Europe*, Sandra Ponzanesi, Daniela Merolla (ur.), Lexington Books, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford, 1–52.
- Moya, Paula M. L. and Hazel Markus (2010) „Doing Race. An Introduction“, *Doing Race. 21 Essays for the 21st Century*, Paula M. L. Moya and Hazel Markus (ur.), W.W. Norton & Co., New York, 1–102.

- Nevanlinna, Arne (2008) *Marie*. Helsinki: WSOY.
- Nilsson, Magnus (2010) „Swedish ‘Immigrant Literature’ and the Construction of Ethnicity“, *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, 31, 1.
- Nissilä, Hanna-Leena (2017) „Ylirajaiset merkit. Pajtim Statovcin *Kissani Jugoslavia*“, *Maamme romaani. Esseitä kirjallisuuden vuosikymmenistä*, Jussi Ojajärvi, Nina Työlähti (ur.), *Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 121, 275–289.
- Nowak, Nadja (2017) „2014: Pajtim Statovci ja romaani *Kissani Jugoslavia*“, *Sadan vuoden kirjat*, <https://areena.yle.fi/podcastit/1-3911921>.
Pristup 26. 6. 2024.
- Oksanen, Sofia (2008) *Puhdistus*, WSOY, Helsinki.
- Pérez, Raúl (2017) ‘Racism without Hatred? Racist Humor and the Myth of “Color-blindness”’. *Sociological Perspectives*. Vol. 60, No. 2.
- Pollari, Mikko, Hanna-Leena Nissilä, Kukku Melkas, Olli Löytty, Ralf Kauranen, and Heidi Grönstrand (2015) „National, Transnational and Entangled Literatures. Methodological Considerations Focusing on the Case of Finland“, *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia*, Ann-Sofie Lönngren, Heidi Grönstrand, Dag Heede, Anne Heith (ur.), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2–29.
- Phelan, James (2004) *Living to Tell about It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Cornell University Press, Ithaca.
- Pratt, Mary Louise (1995) „Comparative Literature and Global Citizenship“, *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Charles Bernheimer (ur.), The Johns Hopkins University Press, Baltimore i London, 58–65.
- Rastas, Anna (2012) „Reading History through Finnish Exceptionalism“, *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region. Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*, Kristín Loftsdóttir, Lars Jensen (ur.), Ashgate Publishing Limited, 89–104.
- Robinson, William I. (1998) „Beyond Nation-State Paradigms. Globalization, Sociology, and the Challenge of Transnational Studies“, *Sociological Forum*, 13, 4, 561–94.
- Skewes, Lea (2024) „(De)humanising People in Discussions around Race and Religion. A Conversation with Iram Khawaja, Lene Kühle and Christian Suhr“, *Kvinder, Køn & Forskning*, 37, 2, Article 2.

- Statovci, Pajtim (2020) *Moja Mačka Jugoslavija*. Prevoditelj: Vidović, B. V.B.Z.
- Statovci, Pajtim (2023) *Bolla*. Prevoditelj: Vidović, B. V.B.Z.
- Statovci, Pajtim (2024) *Lehmä synnyttää yöllä*. Helsinki: Otava.
- Tervonen, Miika (2014) „Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta“, *Kotiseutu ja kansakunta*, Pirjo Markkola, Hanna Snellman, Ann-Catrin Östman (ur.), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 137–162.
- Todorova, Maria (1997) *Imagining the Balkans*. Oxford University Press.
- Ulrichsen, Gry O., Helen Eriksen, Zahra Bayati (2021) „Struggling to Decolonise Ourselves as an Antiracist Act within the Field of Nordic Community School of Music and Arts“, *Journal for Research in Arts and Sports Education*, 5, 4.
- Walkowitz, Rebecca (ur.) (2010) *Immigrant Fictions. Contemporary Literature in an Age of Globalization*. University of Wisconsin Press.
- Warhol, Robyn R. (1989) *Gendered Interventions. Narrative Discourse in the Victorian Novel*. Rutgers University Press.
- Weik von Mossner, Alexa, Marijana Mikić, Mario Grill (ur.) (2023) *Ethnic American Literatures and Critical Race Narratology*, Routledge, New York and London.
- Wekker, Gloria (2016) *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race*, Duke University Press, Durham.
- Wimmer, Andreas, Nina Glick Schiller (2002) „Methodological Nationalism and Beyond. Nation-state Building, Migration and the Social Sciences“, *Global Networks*, 2, 4, 301–334.

SUMMARY

Eric Bergman

“LIVING AND GOING TO SCHOOL IN FINLAND IS LIKE WINNING THE LOTTERY”: CRITICAL RACE AND WHITENESS NARRATOLOGY, TRANSNATIONALISM AND “NON-IMMIGRANT LITERATURE” IN *MOJA MAČKA JUGOSLAVIJA* BY PAJTIM STATOVCI

This paper critiques ‘immigrant literature’ as a category, proposes ‘transnational literature’ (Lukić 2014) as an alternative, outlines critical race and whiteness narratology, and applies that theoretical frame to Pajtim Statovci’s (2020) novel *Moja Mačka Jugoslavija* via scholarship on race in the Nordics. The evolution of the literary scene in Finland since 2000 contextualizes how Statovci’s novel was categorized by the publisher: as Finnish rather than as ‘immigrant literature’ (Nissilä 2017). This paradigmatic shift notwithstanding, the category ‘immigrant literature’ continues to be used even as its drawbacks are acknowledged (e.g., Gokiel 2017; Löytty 2015; Walkowitz 2010). Transnational literature is presented as an alternative category for texts that include two (or more) national contexts and ‘over-bordering’ (Nissilä 2017) more broadly. Transnationalism understood as ‘over-bordering’ takes in aspects of the narrative that may not be linked to multiple nation states overtly, but have different manifestations based on the sociocultural circumstances in different nation-states and their sociocultural norms. This includes languages, cultures, ethnicities, races, and religions, sex/gender, and more. In this way, the transnational turn in literature does not negate the ongoing importance of national frames of reference even as it highlights transnational connections (Pollari et al., 2015). The argument also moves from a framework in which immigrants—and their offspring, etc.—can be positioned as Other to one in which migration is understood as a phenomenon that affects and shapes many aspects of the subject’s lived experiences, as well as the formal characteristics of the text and how it should be read. It is argued that, for some Othered immigrants, all differences vis-à-vis the dominant sociocultural norms can be viewed as coalesced in the subject’s race via doing (Moya and Markus 2010). Race in the Nordic context is viewed against whiteness, which is the invisible backdrop against which that difference is evaluated (Lundström et al., 2024).

Keywords: *transnational literature; ‘immigrant literature’; critical race and whiteness narratology; post-Yugoslav literature; Pajtim Statovci*